

A SZÉLSŐJOBBDALI IDEOLÓGIA MAGYARORSZÁGON

BEVEZETÉS

A magyarországi szélsőjobboldali szervezetek felépítése, látásmódja és ideológiája az elmúlt száz évben sok szempontból különbözött a külföldi szélsőséges eszmerendszerektől. Természetesen hazánkban is megfigyelhetők voltak és jelenleg is megtalálhatóak a nemzetközi radikális trendeknek megfelelő irányzatok, aminek köszönhetően a neonácik és egyéb „hagyományos” szélsőjobboldali eszmerendszer mentén tevékenykedő szervezetek is helyet kaptak a magyar ideológiai platformon. Mégis azt kell mondanunk, hogy a keresztény alapokon nyugvó hungarizmus az az irányzat, amely a 20. század elejétől napjainkig jelen van Magyarországon. Ennek köszönhetően a magyar szélsőjobboldali csoportok eszmerendszere merőben eltér a nemzetközi szinten egyre népszerűbb terroristaalapú látásmódtól.

Ezek a terroristaalapú szélsőjobboldali bűncselekmények és az ezekkel összefüggő trendek és aktualitások időben megkésve ugyan, de vélhetően elérik a magyar mozgalmakat és a velük szimpatizáló és elveikkel egyetértő személyeket is. Ennek megfelelően egyre nagyobb kihívást fog jelenteni a terrorfelderítésben dolgozóknak a szélsőjobboldali magányos elkövetők jelentette biztonsági kockázat. Ez egy olyan komplex és többtényezős nemzetbiztonsági probléma, amelynek gyors és kellő időben történő felderítése és megelőzése csak széles körű társadalmi és rendvédelmi összefogással lehetséges, amelyben rendkívül nagy szerep hárul a különféle jelzőrendszerekre.

Tanulmányomban azokat az ideológiákat szeretném bemutatni, amelyek leginkább meghatározzák napjaink szélsőjobboldali gondolkodásmódját, azonban a politikai pártokkal részletekbe menően nem kívánok foglalkozni. A szélsőjobboldali csoportok valamilyen formában mindig is kötődtek politikai pártokhoz, és a szervezetek elképzeléseiben is jelen volt a politikai szerepvállalás, azonban nem a politika irányából igyekszem szemléltetni a radikális jobboldal felépítését.

Különösen nehéz mindenre kiterjedően bemutatni a magyar szélsőjobboldal történelmét és korban aktuális elképzeléseit, ugyanis magának az eszmerendszernek a definiálása is nehézségekbe ütközik. A szélsőjobboldal, a jobboldali radikalizmus,

a radikális jobboldali populizmus és más hasonló megnevezések gyakran egymás szinonimájaként jelennek meg a szakirodalomban. E kategóriáknak nincs egységesen elfogadott meghatározása, így az egymástól való eltérésük mibenléte sem lehet világos.¹ Ennek megfelelően én sem teszek lényegi különbséget a fent felsorolt fogalmak között, minden olyan jobboldali ideológiát, amely elutasító más nézetekkel szemben, és saját magát felsőbbrendűnek tekinti, szélsőjobboldalinak értékelek.

MITŐL SZÉLSŐJOBBA A SZÉLSŐJOBBA?

Ha a jelenlegi magyar lakosság gondolkodásmódját, ideológiai beállítottságát, vagy a politika és a média olykor félrevezető és pontatlan megfogalmazását vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy mind a jobboldali, mind a baloldali értékrendet hirdető állampolgár könnyedén megkapja a szélsőjobboldali, a náci vagy a kommunista jelzőt. Ez azért lehetséges, mert az ellentétes ideológiák képviselői igyekeznek minél rosszabb színben feltüntetni a másik oldal szimpatizánsait, továbbá az is félreértésre adhat okot, hogy a különböző jelentéstartalmú irányzatokat szinonimaként használják az emberek a köznyelvben, a médiában és a politikai vitákban egyaránt. A publikáció első részében fontosnak tartom tehát tisztázni, hogy a jobboldali halmazban elhelyezkedő legmeghatározóbb irányokat mi különbözteti meg egymástól, illetve hogy melyek azok a sarkalatos pontok, amelyek elhatárolják a jobboldalt a baloldaltól.

A kétpólusú politikai irányvonal – a bal- és jobboldal – a 18. század végéig, a francia forradalom időszakáig vezethető vissza. Intézményesült formában ekkor a francia Nemzeti Konventben jobb oldalon ültek a hagyományos rend, bal oldalon pedig a forradalmi eszmék képviselői. A két pólus közti különbség ekkor abban nyilvánult meg, hogy a jobb oldalon ülők a királyság, az egyház és a nemesi rendek megőrzéséért küzdöttek, míg a bal oldaliak a régi politikai berendezkedés megdöntésével új társadalmi rendszereket szerettek volna létrehozni. Ebben az időszakban baloldalinak vagy jobboldalinak lenni csupán azokra a politikusokra vonatkozott, akik a Nemzeti Konvent padsoraiban ültek, a köznyelvben nem jelent meg a baloldali vagy a jobboldali jelző.

Az idő előrehaladtával azonban a 19. század második felétől már a közbeszédben is egyre elterjedtebb lett a baloldali vagy a jobboldali szóhasználat, és a 20. századtól megjelentek olyan ideológiai alapon szerveződő politikai struktúrák is, mint a centralisták vagy a harmadik utasok. A centralistáknak jellemzően nem voltak

¹ KREKÓ-JUHÁSZ-MOLNÁR 2011: 54.

általános dogmái, gondolkodásmódjukat az általános társadalmi és politikai vélekedés határozta meg, és jelenleg is a többség által elfogadott normarendszert követik, önmagukat a politikai élet közepén képzelik el. A harmadik utasok ezzel szemben épp a saját ideológiájukat helyezték előtérbe, mind a kapitalizmus, mind a kommunizmus elfogadhatatlan volt számukra, azonban látásmódjukban megtalálhatóak voltak a baloldali és a jobboldali elemek is. Ehhez a politikai irányvonalhoz tudjuk sorolni a sokak által szélsőjobbdalinak tekintett fasizmust mint gyűjtőfogalmat. A Benito Mussolinihez² kapcsolódó fasizmus olyan prefasiszta irányvonalakból alakult ki, amelyek több jobboldali és baloldali gondolatot is tartalmaztak. Kezdeti szocialista és internacionalista nézeteit csak fasiszta ideológiájának megszületésével változtatta meg, ugyanis saját meglátása szerint a szocialista célokat nemzeti alapon lehet csak megvalósítani. Így vált gyűjtőfogalommal a fasizmus, mivel minden állam máshogy képzelte el saját állama felemelkedését, így jöhetett létre Olaszországban, Németországban, Brazíliában vagy akár Izraelben is különböző elképzelésű fasiszta mozgalom.

Amennyiben a jobboldali halmazt bontjuk tovább, különbséget kell tennünk a mérsékelt és a szélsőjobb között. A legfontosabb különbség a két nézet között – és leggyakrabban ez az a pont, amelyet helytelenül értelmeznek –, hogy nem az erőszakosság volumene különíti el a két tábor. Míg a mérsékelt jobboldal nem feltétlenül jelenti azt, hogy az ideológia békés, a szélsőjobboldali sem feltétlenül durva és erőszakos. A különbség a két irányvonal között az, hogy a mérsékelt sokkal nyitottabb más irányzatokkal szemben, mint például a nacionalizmus vagy a konzervativizmus. A szélsőséges viszont ebből adódóan elutasító a társadalmi változásokkal és más világnézetekkel szemben. Így egy ideológia minél inkább ragaszkodik kizárólagosan a jobboldali politikához, annál inkább sodródik a jobboldal szélére. Ennek megfelelően tipikusan szélsőjobboldali irányzat például az ultrakonzervativizmus, az ultranacionalizmus vagy a nemzeti sovinizmus.³

A MEGHATÁROZÓ JOBBOLDALI IDEOLÓGIÁK MAGYARORSZÁGON

Ebben a részben néhány olyan jobboldali ideológiát szeretnék bemutatni, amelyek napjainkban megtalálhatók Magyarországon. Természetesen a felsorolás nem teljes, csupán azokat a jelentősebb eszmerendszereket emelném ki, amelyek leginkább

² Benito Amilcare Andrea Mussolini (1883–1945) olasz szocialistából fasisztává vált politikus, Olaszország volt miniszterelnöke.

³ *Ideológiák*. Online: <https://ideologiaktarhaza.hu/ideolog/>

jellemzik a hazánkban szerveződő mozgalmakat. A jobboldalt, valamint azon belül a szélsőjobboldalt mindig is a sokszínűség jellemezte. Ezek a szerveződések kifejezetten jól alkalmazkodnak napjaink kihívásaihoz, így elképzeléseik és céljaik is többször módosultak. Nehezen lehet egy-egy csoporthoz külön ideológiát társítani, ugyanis előfordulhat, hogy egy személy több szélsőjobboldali csoportnak is a tagja, amelyek esetenként eltérő jövőképpel és gondolkodásmóddal rendelkezhetnek. Ebből következik, hogy egy csoporton belül több eszmerendszer is megtalálható.

A mérsékelt jobboldal legjelentősebb képviselői egyértelműen a korábban már említett nemzeti nacionalisták. A társadalmi megítélés szempontjából ők azok, akiket leginkább elfogadnak még a mérsékelt baloldal hívei is. A magyar nacionalisták képviselik a nemzetállamhoz való ragaszkodás, a „hazafiság” érzését. A csoporthoz tartozók célja, hogy szigorúan mérsékelt és békés eszközökkel őrizzék meg a magyar hagyományokat, továbbá lépéseket tesznek a honi ipar és a nemzettudat felélesztésére. A nacionalizmus a társadalmat olyan célok elérése érdekében mozgósíthatja, amelyeket csak széles körű összefogással lehet megvalósítani. Elősegíti a különböző osztályok, hitvallások és társadalmi csoportok együttműködését, az egyetértésen, nem pedig az erőszakon alapuló politika megszilárdulását.⁴ Amennyiben a különböző mozgalmakat és csoportokat vizsgáljuk, leginkább a hagyományörző egyesületeket sorolhatjuk ide.

A nacionalistáktól jobbra helyezkednek el a radikális nacionalizmus, az ultranacionalizmus képviselői, akiket már szélsőjobboldali csoportba sorolhatunk azért, mert az ehhez a körhöz tartozók a magyarság elsőbbségéhez a másik oldal lekicsinylését is társítják. Elítélik a nemzetünkkel keveredni próbáló és abba beépülni vágyó – számukra a hazánkat veszélyeztető idegenekként jellemzett – kisebbségeket, mint például a zsidókat vagy a romákat. A követők jellemzően ellenzik a globalizációs folyamatokat, amelyek szerintük károsak a nemzeti identitás megőrzésére nézve. Ragaszkodnak a dicső múlthoz, és reményeket fűznek a hajdani Nagy-Magyarország visszaállításához. Idetartozik a hazánkban működő szélsőjobboldali alakulatok többsége, az egyes motoros bandák, továbbá az esetenként fizikai bántalmazást is alkalmazó huligán vagy ultracsoportok egy része is.

A publikációnak nem célja, hogy részletesen kitérjen a hazai szurkolói közösségek ideológiai beállítottságára és a huligánok és az ultrák közti különbségekre, azonban fontos megjegyezni, hogy nem lehet és nem is helyes egyenlőségjelet tenni a szurkolói csoportok és a szélsőjobboldal között. Mindezek mellett azt is kijelenthetjük, hogy gyakran találunk közös kapcsolódási pontokat a két tábor között, és hogy napjainkban egyre több politikai és ideológiai véleménynyilvánítás

⁴ HAHNER 2019.

történik a stadionokban, amelyek a legtöbb esetben a radikális nacionalizmus elvei mentén jelennek meg. Gondolok itt a „gyűlölünk mindenkit”, a „jobbra át” feliratú molinók, az LMBTQ+⁵ mozgalmakkal vagy a roma bűnelkövetőkkel szembeni ellenszenv, vagy a történelmi Magyarországot megjelenítő zászlók népszerűségére.

A sorban következő szélsőségesebb felfogással a hungaristák rendelkeznek. A hungarizmusnak két értelmezése is létezik, amelyek különböző személyektől és eltérő korszakokban keletkeztek. Az időben legelső megfogalmazás Prohászka Ottokár⁶ nevéhez fűződik, aki az általa megalkotott hungarizmus kifejezés alatt a magyar érdekekért való kiállást, a nemzeti értékek megőrzését értette. Célul tűzte ki a nemzet felemelkedését, és megoldást keresett a szegénység gondjaira, valamint a hitélet feltámasztására. Prohászka a kor minden kérdésére hathatós keresztény választ akart adni, különösen a szociális kérdésekre.⁷ Politikai ellenségének a zsidó szellemiséget látta, amely szerint a modernitás, a globalizáció, a kapitalizmus és a zsidóság egymással szoros összefüggésben álló fogalmak. Ezzel összefüggésben meg akarta akadályozni az ország elzsidósodását, amelyen kulturális és gazdasági folyamatot értett. Visszautasította, hogy antiszemitának nevezik, tézisét a magyarság jogos önvédelmének látta, amelyet hungarizmusnak nevezett.⁸

A hungarizmus másik meghatározása Szálasi Ferenc⁹ személyéhez kötődik. A Szálasi által megfogalmazott hungarizmus – ugyan szintén keresztény alapú volt – mégis eltért Prohászka korábbi definíciójától. Az általa használt tézisben az antiszemitizmus faji alapú volt, és bár nyíltan közösséget vállalt a német náci párttal, nem fogadta el a németek fajelméletét. Szálasi szerint a hungarizmus egy alapjaiban keresztény eszmerendszer, amelyhez aszemitizmus is társul, tehát a szemitamentes országot hirdeti. Az ideológia olyan keresztény Magyarországot képzel el, amelyben sem más vallásúaknak (zsidó, muszlim stb.), sem más rassz képviselőinek (arab, etióp stb.) nincs helye. A magyar nemzeti hagyományokra és a kereszténységre hivatkozva követelte a társadalmi-gazdasági és politikai viszonyok jelentős megváltoztatását.¹⁰

⁵ Leszbikus, meleg, biszexuális, transznemű, queer.

⁶ Prohászka Ottokár (1858–1927) magyar római katolikus pap, író, filozófus, politikus, teológus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, országgyűlési képviselő, Székesfehérvár tizenötödik megyés püspöke volt. A magyar keresztényszocializmus legjelentősebb képviselője, az 1920-as évek Magyarországnak egyik legbefolyásosabb embere volt.

⁷ GERGELY 1994.

⁸ PAKSA 2012: 62–63.

⁹ Szálasi Ferenc (1897–1946) volt katonatiszt és politikus. 1944–1945 között Magyarország miniszterelnöke volt. A II. világháború után emberiség elleni háborús bűntettekért halálra ítélték, majd felakasztották.

¹⁰ PAKSA 2012: 7.

Ha napjainkban a hungarizmus kifejezést használjuk, akkor rendszerint a Szálasi-féle ideológia jut eszünkbe, azonban a 21. századra némileg változott ez az eszmerendszer is. A szélsőjobb táborában a hungarizmus jellemzően már nem egyezik meg teljes mértékben Szálasi gondolataival, hanem azon túlmutatva a magyar nemzeteszme kifejeződéseként jelenik meg. A jelenlegi követők az elméletüket a Szent István-i állameszmére vezetik vissza. Véleményük szerint különbséget kell tenni a nép, illetve a nemzet fogalma között. A hagyományoknak megfelelően el kell választani az egy életközösségben élő, a vérségi kötelék által összekötött népcsoportokat, valamint a társ- és sorsközösséget vállaló, a közös akarat és a közös szellemiség által összekovácsolódó nemzetet, amely ilyen értelemben nem más, mint a népek összessége egy közös eszme égisze alatt.¹¹ Összességében a jelenkori hungarizmus egy olyan magyar, keresztény alapokon álló ideológia, amely túlmutat a nacionalizmuson, azonban lényegesen eltér a hitleri náciizmustól is.

Végezetül a náciizmusról kell beszélnünk, amely a „szélsőségességi skála” legszélén helyezkedik el, mint az egyik legkirekesztőbb és legkevésbé nyitott eszmerendszer a jobboldalon. A náci szó a német Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei¹² név első szótörredékéből alakult ki, és vált később Adolf Hitler pártjának rövidített elnevezésévé. Hitler szerint az I. világháború után bekövetkezett német gazdasági válság felelősei a zsidók voltak. Később a fajelmélet megfogalmazásakor őket az „alacsonyabb rendű fajok” közé, ott is a leginkább ártalmas – és a felsőbbrendű németekre leginkább veszélyes – ellenségek közé sorolta, és törvénybe iktatva, faji alapon határozta meg, hogy ki számít zsidónak.¹³ Hitler ideológiájának ezáltal több millió ember esett áldozatául a 20. században, gondolatmenetét pedig több országban is próbálták intézményesíteni. Ahogy hazánkban is, több európai országban is megjelentek a náci ideológia mentén szerveződött pártok és mozgalmak, amelyeknek példaképe Hitler volt. Szimbólumként használták a horogkeresztet és a náci karlendítést is, és használják a követők a mai napig is. Hazánkban a neonácik a nemzetszocializmusnak nem a magyar változatát követik, hanem az eredeti német náci elképzeléseket. Ebbe a kategóriába soroljuk jellemzően a „bőrfejúeket”, valamint a „fehér erő” csoportokat is.

Sok esetben előfordul, hogy Hitler náciizmusát és Mussolini fasizmusát szinonimaként használják, azonban a két ideológia között jelentős eltérések voltak. Többek között Hitler 1934-től teljhatalommal rendelkezett, Mussolini ezzel szemben sosem

¹¹ Hungarizmus. Online: <https://ideologiaktarhaza.hu/ideolog/hungarizmus/>

¹² A Nemzetiszocialista Német Munkáspárt (NSDAP).

¹³ 1935-ben születtek meg a nürnbergi zsidótörvények, amelyek meghatározták a zsidó hovatartozást, tiltották a vegyes házasságot, megvonták a német állampolgárságot, illetve tiltották, hogy zsidók árját alkalmazzanak.

bírt korlátlan hatalommal, hiszen felette állt a király, akihez a hadsereg is lojális volt, és a katolikus egyház önállósága is megmaradt az ő esetében. Fontos különbség továbbá, hogy Mussolini nem hitt a fajok hierarchikus rendjében, eszméjének középpontjában az ókori Róma dicsősége állt, és ahogy azt korábban már leírtam, a fasizmus a bal- és jobboldali prefasiszta irányzatokból jött létre.¹⁴

A SZÉLSŐJOBBDAL MEGJELENÉSE A 20. SZÁZAD ELEJÉN MAGYARORSZÁGON – A HUNGARISTA MOZGALOM

A 20. századi magyar szélsőjobboldali pártokkal több történész és szerző is foglalkozik, és mivel a publikációnak nem célja a politikai pártok, mozgalmak és személyek részletes bemutatása, így ezekre nem fogok kitérni. Bár erről az időszakról rendelkezésre állnak írásos dokumentumok, mégsem tartom teljes mértékben hitelesnek ezeket a forrásokat, hiszen amíg a világháborúban győztes felek a nyilasok, nyilaskeresztesek háborús bűncselekményeiről és felelősségéről beszéltek, addig az emigrációban megjelent szélsőjobboldali média a nyilasok áldozati szerepét hangsúlyozta, és magukat a kommunista rezsim ellenállóinak tüntették fel. Vannak azonban olyan pontok, amelyek mellett nem mehetünk el, és amelyek nélkül nehezen tudjuk megérteni, miért különbözik jelenleg a magyar szélsőjobboldal a nemzetközi trendektől.

Magyarországon a „fehérterror”¹⁵ időszakában jelentek meg azok a jellemzően militarista alakulatok, amelyeknek az eszmerendszere nagyságrendileg megegyezett a mai értelemben vett szélsőjobboldali gondolkodásmóddal. Fontos azonban megjegyezni, hogy ebben az időszakban a terrorizmus fogalma eltért a napjainkban megfogalmazott büntetőjogi és hétköznapi megfogalmazástól is. A 20. század eleji terrorizmust a megfélemlítés szinonimájaként értelmezhetjük, leginkább a „terrorizálás” az a kifejezés, amellyel azonosíthatjuk.¹⁶

1918-ban több fegyveres csoport is alakult azzal a céllal, hogy saját elhatározásból, vagy épp politikai megrendelésre bosszút álljanak a baloldali politikusokon, újságírókon vagy aktivistákon. Céljuk volt a lakosság félelmeiben tartása, valamint követelték Nagy-Magyarország területi egységének megőrzését.¹⁷

¹⁴ PAKSA 2012: 96.

¹⁵ Az 1919 és 1921 közötti időszakra használt magyarországi kifejezés. Ebben az időben néhány jobboldali fegyveres különítmény bosszút állt a kommunista bűntettek vélt vagy valós elkövetőin, a baloldali újságírókon vagy szimpatizánsokon, legtöbbször erőszakos módszerekkel.

¹⁶ PAKSA 2010.

¹⁷ PAKSA 2012: 44.

Az 1930-as években már a náci eszmerendszer is intézményesült Magyarországon, több politikai párt és mozgalom is szerveződött ebben az időszakban. Ekkor alapította meg pártját Böszörmény Zoltán,¹⁸ aki német mintára bevezette mozgalmában a barna inget, a náci karlendítést, valamint rohamosztagot is szervezett. A párt szimbólumának pedig a horogkereszt mintájára, de annak helyettesítésére a kaszás keresztet választotta. Jelentős tömörülés volt még a Meskó Zoltán¹⁹ által életre hívott, keresztény polgári ideológiát is képviselő nyilaspárt, akik először viseltek hazánkban zöld inget, amely ezt követően a nyilasok egyik szimbóluma is lett, csakúgy, mint az ősi katonai erényekre és a kereszties háborúkra utaló nyilaskereszt. Radikális ideológiák miatt ezeket a pártokat a politikai vezetés igyekezett betiltani, legtöbb esetben a csoportok vezetőit is eljárás alá helyezték, bebörtönözték.²⁰

Több katonai vezetőt és tisztet foglalkoztatott ekkor a gondolat, hogy szerepet vállaljon a politikában. Ilyen volt Szálasi Ferenc is, aki maga kérte nyugdíjazását, és egy évvel később már meg is alapította saját pártját, amelynek szimbóluma a ma is ismert nyilaskereszt lett.²¹ Ezt követően Szálasi szimpatizánsainak létszáma folyamatosan emelkedett, annak ellenére is, hogy ő maga egy hosszabb időszakot börtönben töltött. Koopmans szerint a szélsőjobboldal számára ott nyílik a legnagyobb tér, ahol az általa középpontba állított témát a többi politikai szereplő nem képes felvállalni, vagy nem is törekszik rá.²² Így volt ez ebben az esetben is. A Szálasi által megfogalmazott kormánykritikus hungarista látásmód, amely elutasította a nácizmus fajelméletét, ugyanakkor a kereszténységre és a magyarság elsőbbségére helyezte a hangsúlyt, rengeteg magyart inspirált. Különösen azokat, akik a recesszióknak köszönhetően elvesztették állásukat, vagy megélhetésük egyre kilátástalanabbá vált. Így a nyilaskereszties párt²³ nagyrészt a városi proletárookra és kispolgárookra támaszkodott, és kihasználta a gazdasági recesszió következtében kialakult magyarányú munkanélküliséget. A társadalom a szélsőségesség irányába kezdett nyitni olyannyira, hogy több százezres lett a párt követőinek létszáma. Az 1939-es parlamenti választásokon

¹⁸ Böszörmény Zoltán (1893–1945) költő és újságíró volt. 1930-ban alapította a Nemzeti Szocialista Magyar Munkáspártot.

¹⁹ Meskó Zoltán (1883–1959) katonatiszt és képviselő volt, aki 1932-ben alakította meg a Magyar Nemzeti Szocialista Földműves és Munkás Pártot.

²⁰ PAKSA 2012: 88.

²¹ Szálasi Ferenc 1935. március 4-én jelentette be a Nemzeti Akarat Pártjának megalakulását. 1937-ben a kormánykritikus megnyilvánulások miatt a mozgalmat betiltották, Szálasi előzetes letartóztatásba helyezték, pár hónappal később azonban újjászervezte a pártot Magyar Nemzeti Szocialista Párt néven. A szerveződést rövid időn belül ismét betiltották, és Szálasi börtönbüntetésre ítélték.

²² KREKÓ–JUHÁSZ–MOLNÁR 2011: 56.

²³ Nyilaskereszties Párt – Hungarista Mozgalom.

váratlanul nagy sikert értek el Szálasiék, és a második legnagyobb parlamenti erővé vált ekkor a mozgalmuk Magyarországon. A magyar kormány észlelte Szálasiék terjeszkedését, így lépésenkyszerbe került, aminek következtében törvénymódosításokkal és a politikai vezetés jogainak kiszélesítésével próbálták visszaszorítani a nyilasokat. A fordulat azonban akkor következett be, amikor rivális, hivatásrendi mozgalmakat hoztak létre, és megalapították a parasztok körében népszerű Katolikus Agrárfújsági Legényegyletet.²⁴

A kormány döntéseinek köszönhetően egyre inkább csökkent az országban a munkanélküliség, és Szálasi közösségvállalása a nációkkal is egyre nyilvánvalóbbá vált, a nyilasok támogatottsága erősen lecsökkent. A hungarista ideológia eközben többször változott, a lényegesebb pontjai – a keresztény értékrend, az antikommunizmus, a magyar felsőbbrendűség, a kormánykritikusság és az antiszemitizmus – azonban továbbra is megmaradtak. Az ideológiából ezt követően is hiányzott az elcsatolt területek visszaszerzésének igénye.

A világháború vége felé haladva – a sikertelen kiugrási kísérletet követően – 1944-ben a német csapatok megszállták Magyarországot, Hitler azonban a nyilasokat nem emelte hatalomra, ugyanis az ország élére birodalmi biztost nevezett ki, aki a magyar szélsőjobboldali pártok összefogását kezdeményezte. Szálasi ezt elutasította, mert nem volt biztosítva mozgalmának vezető szerepe, ennek ellenére hatékonyan együttműködött a náci vezetőkkel. Pár hónappal később a német megszállók végül Szálasiék mögé álltak, akik megkezdték a hatalomátvétel megszervezését, és bevezették hazánkban a totális diktatúrát. A 170 napos nyilasuralmat követően a szovjet hadsereg körbezárta Budapestet, és megkezdte annak ötvennapos ostromát. A nyilas vezetőség a nyugati országrészbe helyezte át székhelyét, majd vezetőik és szimpatizánsaik nagy része elhagyta Magyarországot, Szálasi Ferenc pedig Ausztriában esett hadifogságba.

A második világháborút követően a szélsőjobboldali csoportok vagy emigráltak az országból, vagy beléptek a kommunista pártba, vagy azt választották, hogy titkos társaságként tovább működnek hazánkban. A legutóbbit kevesen választották, ugyanis a kommunista rezsim nagy hangsúlyt fektetett a felkutatásukra és kivégzésükre, a kommunista pártba belépők pedig érthető módon nem vállalták nyilas múltjukat, így – miután Szálasi kivégezték – a sikeresen emigrált tagok tartották életben a nyilas eszmerendszert.

Egyes források szerint Dél-Amerikában, Ausztráliában, Kanadában, más írások szerint pedig Németországban és Ausztriában alakítottak ki központokat, ahonnan próbálták összefogni az emigrációt. A Magyarországról elmenekült szélsőjobboldali

²⁴ HARMAT 2015.

személyek közül Henney Árpád és Nyisztor Zoltán voltak azok, akik a legtöbbet tettek annak érdekében, hogy megőrizték Szálasi örökségét. Az idő előrehaladtával a nyilas elnevezést egyre inkább felváltotta a hungarista jelző, és a táboron belül is több látásmód alakult ki. Egyes követőknél előtérbe helyeződött a keresztény vallás, mások a militarizáltságban látták a jövőt, vagy a politizálásban.

Henney 1980-ban – a Németországban élő – Tatár Imrét bízta meg az emigráció irányításával. A belviszályoktól nem mentes, külföldön működő alakulatokat Tatár képtelen volt egyesíteni, így a hungarista mozgalmat ismét Magyarországon tervezte központosítani, ugyanis a magyar rendszerváltás közeledtével újra lehetőség nyílt az eszmék újraélesztésére, és bíztak abban, hogy hazánkban újra sikerül egyesíteni a hungaristákat. Így 1989-ben – több személy megvizsgálása után – Györkös Istvának²⁵ adta át az irányítást. Tatár 1995-ös halálával a hungarista emigráció megszűnt, és Magyarországon próbált újjáéledni.²⁶

A RENDSZERVÁLTÁS IDŐSZAKA

A rendszerváltás időszakában hazánkban egyre nagyobb számban jelentek meg a jobboldali és szélsőjobboldali csoportok. A szabad mozgás és véleménynyilvánítás, valamint a gazdasági nyitás következményeként ugyanis a szélsőséges közösségek – amennyiben betartották a törvényi szabályozásokat – szabadon szerveződhetek. A csoportok száma egyre növekedett, azonban taglétszámuk és a szimpatizánsok száma messze elmaradt a világháborús időszakban tapasztaltaktól. Ennek az egyik oka, hogy mind a társadalom, mind a politikai vezetés igyekezett elhatárolódni valamennyi radikális kezdeményezéstől, továbbá a kommunista rezsim évtizedekig tartó dominanciája, valamint a világháborús időszak náci és nyilas elnyomása mély nyomot hagyott a lakosság emlékeiben. Ennek ellenére több szélsőjobboldalinak mondott politikai párt is alakult ekkor az országban, amelyek aktív médiaszereplést folytattak, így a szélsőjobboldali mozgalmak úgy érezték, hogy a pártok tevékenysége legalizálja az ő létüket is.

A szervezetek ideológiája már korántsem volt élesen elhatárolható egymástól, jellemzően egy-egy szerveződésen belül többféle látásmód is megjelent, így egy csoporton belül radikális nacionalistákat, hungaristákat is felfedezhetünk.

²⁵ Györkös István saját bevallása szerint 1956-ban börtönbe került, ahol megismerkedett a hungarista, nyilas ideológiákkal. Elmondása szerint ezek voltak addigi élete legszebb pillanatai. A fogvatartás során a rabtársai előadásokat tartottak a szélsőjobboldali gondolkodásról, és német náci indulókra is tanították, ami mindig segített neki leküzdeni az előtte álló akadályokat.

²⁶ HARMAT 2015.

A szerveződések egy része elfogadható és méltányolható céllal (kulturális tevékenység, természetjárás, hagyományőrzés, hadisírgondozás) jött létre, és működik a mai napig, megalakultak azonban olyan csoportok is – a fenti tevékenységek fedésében –, amelyek militáns, félkatonai mozgalomként voltak jelen. Az ilyen jellegű csoportok közös jellemzője volt, hogy az állami erőszakszervezeteket alkalmatlannak tartották a rend fenntartására, kimondott céljuk volt az állam által monopolizált fizikai védelem egy részének önkényes kisajátítása. A militáns tevékenységüket egy olyan vízió köré építették, hogy egy fennálló hatalom és államforma összeomlása esetén a hatalmat magukhoz ragadják, vagy ennek megvalósulásában aktív szerepet vállaljanak.

Ilyen jellegű szerveződést szeretett volna létrehozni Györkös István is, aki 1989-ben megalapította a Magyar Nemzetiszocialista Akciócsoportot, azonban a hungarista szerveződést az 1990-es évek elején betiltották, így az mozgalmi formává átalakulva, 1992-ben Magyar Nemzeti Arcvonal néven folytatta tevékenységét.²⁷ Györkös István elképzelései már csak részleteiben voltak összeegyeztethetők Szálasi korábbi vízióival. A különböző hungarista mozgalmak vezetői többször is megpróbálták egy nagy közös szerveződést létrehozni, azonban ezt sem a politikai vezetés nem nézte jó szemmel, sem a mozgalmak irányítóinak elképzelései nem találtak a lényeges pontokban, így ez a kezdeményezés kudarcba fulladt. Mindezek ellenére Györkös példaképpé nőtte ki magát a szélsőjobb táborában, a terve az volt, hogy – legitim hungarista vezetőként – integrálja a magyarországi hungarista mozgalmakat. Az általa alapított félkatonai szélsőjobboldali csoport ekkor a folyamatos médiaszereplésre törekedett. Rövid időn belül azonban rájöttek, hogy ez kevésbé hatékony a céljaik eléréséhez, így a közszereplést visszaszorítva a katonai kiképzést helyezték előtérbe. A csoport tagjai rendszeresen gyakorlatoztak, és fő céljaikként egy polgárháborús helyzet kialakítását vizionálták, amikor a káoszt kihasználva erőszakosan átveszik a politikai hatalmat, és egy patrióta gondolkodású, szociális munkásállamot hoznak létre. Az 1990-es években a félkatonai szervezet a legnagyobb szélsőjobboldali egyesületként működött hazánkban. Hozzájuk fűződik – a mai napig is népszerű – „Becsület napi” rendezvénysorozat hagyományának megteremtése is. Györkös terve több szempontból sem bizonyult kivitelezhetőnek. Egyrészt közösségének tagjai képtelenek lettek volna véghez vinni egy ilyen volumenű katonai puccsot, mind fegyverzetileg, mind képzettségileg elmaradtak az ehhez szükségstől. A csoport radikalizálódása és az általuk beszerzett fegyverek miatt 2016-ban

²⁷ A rendszerváltás után, 1993-ban Szabó Albert (Világnemzeti Népuralmista Párt), Györkös István (Magyar Nemzeti Arcvonal) és Ekrem Kemál György (Kommunizmus Üldözötteinek Szövetsége) közösen próbálták legalizálni a szervezetet, Magyar Hungarista Mozgalom néven. A mozgalmat azonban még abban az évben betiltották, utódszervezeteivel együtt.

szükségessé vált a csoport felszámolása. Györkös István jelenleg életfogytig tartó szabadságvesztését tölti, ahonnan legközelebb 101 évesen szabadulhat feltételesan.

A 2000-es években már látható volt, hogy a korábbi, Szálasi-féle hungarista mozgalom felélesztése már nem opcionális elképzelés, az eszmerendszer követőinek alacsony létszáma és a vezetők által felvázolt különböző hungarista jövőképek már nem tették lehetővé, hogy újra meghatározó szerepet töltsön be az eszme Magyarországon, továbbá a 20. század elején megfogalmazott hungarizmus már csak részleteiben hasonlított az ezredforduló irányzatához. A Szálasi örökségét hirdető személyek már képtelenek voltak új, meghatározó mozgalmat létrehozni, vagy hatékonyan újjászervezni azt, így a hungarista ideológiában egyetértők jellemzően más közösségekhez csatlakoztak.

NAPJAINK SZÉLSŐJOBBOLDALI TRENDJEI – KATEGÓRIÁK

Mindezeket figyelembe véve azt kell megvizsgálnunk, hogy napjainkban mi különbözteti meg a magyar szerveződéseket a külföldiektől. Vannak-e olyan lényeges pontok, amelyek alapján elhatárolódik a magyarországi szélsőjobboldal a nemzetközi trendektől?

A nemzetközi szélsőjobboldali platformon elhelyezkedő csoportokat és személyeket alapvetően három főbb kategóriába sorolhatjuk. Jellemzően ezek a tömegdemonstrációkat előnyben részesítő mozgalmak, a terrorista ideológia mentén szerveződő csoportok és a szélsőjobboldali magányos elkövetők.

Az első kategóriába tartoznak azok a szervezetek, amelyek tevékenységüket tömegdemonstrációk formájában képzelik el, ideológiájuk természetesen nem homogén, államonként, térségenként, sőt, országon belül is különböző látásmóddal rendelkeznek, ennek megfelelően szinte az összes országban található egy-egy ilyen szerveződés. A közös pont az esetükben az, hogy céljaikat nem a terrorizmus módszereivel érik el, hanem az utcai felvonulásokat, ellentüntetések, demonstrációkat helyezik előtérbe, és nagy hangsúlyt fektetnek az eszmerendszer terjesztésére. Szélsőséges csoportok révén saját maguk elsőbbségéhez a másik, ellenérdekű oldal lekicsinylését társítják, így sorolhatjuk őket a szélsőjobboldalhoz. Közbiztonsági és nemzetbiztonsági kockázatot is hordoznak magukban ezek a szervezetek, ugyanis szélsőséges látásmódjuk miatt gyakran keverednek konfliktusokba más ideológiát valló személyekkel, előfordul kommunikációjukban a gyűlöletbeszéd, megjelenítenek tiltott önkényuralmi jelképeket, valamint fizikai bántalmazások miatt is több szimpatizánst vontak felelősségre. Nemzetbiztonsági kockázatuk leginkább abban rejlik, hogy az általuk hirdetett szélsőséges látásmód ösztönözhet olyan személyeket,

akik ennek hatására elindulnak a radikalizáció útján, és erőszakos bűncselekmény elkövetőivé válnak.

Napjaink magyar alakulatait is ebbe a kategóriába sorolhatjuk, annak ellenére, hogy több szélsőjobboldali magyar szervezet militarista különítményeket is működtet. Ezek a katonai jellegű egységek nem működnek olyan meghatározó létszámmal, hogy esetlegesen egy állampuccsot hajtsanak végre, továbbá céljaik között sem szerepel kimondottan a fegyverkezés vagy a polgárháborús helyzet kialakítása, mint korábban Györkös István mozgalmánál. Az ultranacionalista, revizionista, hungarista vagy a neonáci csoportok taglétszáma is széles skálán mozog a 3-4 fős csoportoktól egészen a több száz fős alakulatokig, továbbá az is megfigyelhető, hogy a szimpatizánsok kettős tagsággal is rendelkeznek. A mozgalmak jellemzően jó viszonyt ápolnak egymással, ennek megfelelően egy-egy szélsőjobboldali rendezvényen több csoport is képviselteti magát. A kategóriában lévő csoportok aktív online és offline propagandatevékenységet is folytatnak, ennek ellenére Magyarországon évek óta konstans a szélsőjobboldali csoportok taglétszáma. Összességében a magyar szélsőjobboldali szervezetekről elmondható, hogy ideológiájuk alapján nem különülnek el élesen egymástól.

A második kategóriába soroljuk azokat a csoportokat, amelyeknél központi szerepet tölt be a terrorizmus, a fegyverkezés és a faji háború, továbbá elítélik a tömegdemonstrációs tevékenységeket, ugyanis azt nem gondolják eléggé hatékonynak. Ez a legfontosabb különbség jelenleg a magyar és a nyugat-európai vagy amerikai alakulatok között, mivel ez a fajta ideológia Magyarországon jelenleg nem jelenik meg.²⁸ A terrorista szemléletű szélsőjobboldali mozgalmak már több évtizede jelen vannak a nemzetközi platformon, azonban a 2015-ös migrációs válságot követően újra fénykorukat élik. A kategória első jelentős képviselője William Pierce, aki 1978-ban írta meg a *Turner naplók*²⁹ című regényét, amelyet az amerikai hatóságok náci bibliaként vagy terrorista kézikönyvként említene. Pierce fiktív történeteken alapuló szerzeménye több amerikai neonáci csoportot és elkövetőt ösztönzött a történelem folyamán, akik a regény mintájára hajtották végre merényletüket. Ilyen volt többek között az 1980-as években az Order csoport által elkövetett bankrablássorozat és gyilkosságok, az 1992 és 1996 között az Aryan Republican Army (Árja Köztársasági Hadsereg) csoport által végrehajtott bankrablások és robbantásos merényletek, vagy épp a 168 halálos áldozatot követelő 1995-ös, Oklahoma Cityben történt robbantásos merénylet.

²⁸ A Magyar Nemzeti Arcvonal és a Magyarok Nyilai Nemzeti Felszabadító Hadsereg az inaktivitásuk és megszűnésük miatt nem kerültek feltüntetésre ebben a kategóriában. A publikáció a napjainkban aktív mozgalmakra helyezi a hangsúlyt.

²⁹ Turner Diaries.

A *Turner naplók* mellett napjaink legnépszerűbb szélsőjobboldali terrorista könyve a *Siege*, amelynek életre hívása James Mason nevéhez fűződik, és az általa terjesztett ideológia az egyik legmeghatározóbb a radikális szélsőjobboldal körében. James Mason 1966-ban, 14 évesen csatlakozott az Amerikai Náci Párthoz, majd tagja lett az egyik legnépszerűbb szélsőjobboldali szervezetnek, amelynek később a vezetőjévé vált. Ebben az időszakban havi rendszerességgel megjelenő hírleveleket kezdett írni, amelyekben szélsőséges gondolatait jelenítette meg. 1992-ben Mason 217 db hírlevelét adták ki könyv formájában, amely azóta többször megjelent és kiegészült az aktuális világeseményekre adott válaszlépésekkel. A jelenlegi *Siege* több mint 400 oldalas, és kötelező olvasmánynak számít a fehér felsőbbrendűséget hirdetők között, továbbá az eszme jelen van az interneten is, ahol mémek formájában terjed. Az ideológia azt a gondolatot közvetíti, hogy a fehér faj ellehetetlenítéséért a zsidók a felelősek, elutasítják a demokráciát, és nem tudnak elképzelni békés politikai megoldásokat, kizárólag a terrorizmus az az eszköz, amely elfogadható. Szerintük a náciizmus a legmagasabb igazság, amelyben a fehérek uralkodnak a többi faj felett. A könyv a vezető nélküli, sejtstrukturált merényleteket és a polgárháborút támogatja, és ösztönzi a követőket, hogy tegyenek meg mindent a társadalmi összeomlás bekövetkezéséért.

A fent említett két szélsőjobboldali írás és a radikális ideológia sok emberhez eljutott, több csoportot és merénylőt segített abban, hogy tettüket megtervezzék, és hatékonyan véghez vigyék, annak ellenére is, hogy a korábbi évtizedekben sokkal lassabban terjedtek az eszmék és a propagandaanyagok is. Napjainkban az internet felgyorsította a radikalizációs folyamatokat, sokkal gyorsabban, könnyebben jut el az információ a célcsoportokhoz, így a szélsőséges gondolkodásmód is hatékonyabban terjed. Ha Magyarország jelenlegi helyzetét vizsgáljuk, elmondhatjuk, hogy a hazai szélsőséges mozgalmak közül – a fenti tendenciának köszönhetően – nagyobb eséllyel kerülhetnek ki olyan személyek, akik a radikalizáció miatt terrorcselekmény elkövetésére lehetnek alkalmasak.

Ezen a ponton kell beszélnünk a harmadik kategóriáról, a szélsőjobboldali magányos elkövetőkről. Ezek a személyek jelenleg a legnagyobb kihívást jelentik a hatóságok számára Magyarországon és nemzetközi szinten egyaránt, ugyanis tevékenységük, radikalizációjuk legtöbbször rejtve marad, támadásaikat egyedül készítik elő, és önállóan hajtják végre, a felkészülés során bármikor elállhatnak tervüktől, ugyanis nem részei egy parancsuralmi rendszernek vagy hierarchiának. Jellemzően nem tartoznak egyetlen mozgalomhoz sem, de a szellemi táplálékukat rendszerint az ilyen csoportokból merítik, és a fent említett radikális ideológia terjedése és a világháló segíti őket abban, hogy kellő ismeretet szerezzenek ahhoz,

hogy előkészítsenek egy esetleges támadást az általuk gyűlölt kisebbség, nemzet vagy személy ellen.

Az elmúlt évek szélsőjobboldali terrortámadásainak elemzése során arra a következtetésre lehetett jutni, hogy az elkövetők rendszerint mentális problémával küzdöttek. Ez nem feltétlenül jelentette azt, hogy orvosi vagy gyógyszeres kezelésben részesültek, azonban a legtöbb esetben előfordult, hogy egy megromlott családi háttér, iskolai kirekesztés vagy a megfelelő szociális tulajdonságok elmaradása miatt kezdődött el a radikalizáció.

A merénylők magányos és zárkózott személyiségjegyei miatt környezetüknek sem tűnt fel az életükben és viselkedésükben bekövetkezett jelentős változás, így az illetékes hatóságoknak történő jelzés is rendszerint elmaradt. Jellemző volt továbbá, hogy ezek a személyek az online térben teljesedtek ki, ott találtak rá azokra a személyiségjegyekre, gondolatmenetekre, ideológiákra, amelyeket azt követően önmagukkal azonosítottak. Az algoritmusoknak köszönhetően egyre több hasonló tartalmú bejegyzés és weboldal találta meg őket, mígnem gondolkodásmódjukban már olyan mértékű lett a változás, ami nemzetbiztonsági és terrorkockázatot hordozott magában. Folyamatosan ismerkedtek a korábbi terrortámadások elkövetőivel, azok ideológiájával, akik később mint példaképek jelentek meg életükben, továbbá egyre nagyobb érdeklődést mutattak a lőfegyverek, bombák és egyéb harcászati stratégiák iránt.³⁰

Az előbbieken felsorolt sajátosságok miatt a szélsőjobboldali magányos elkövetők felderítése az egyik legnehezebb feladat a hatóságok számára annak ellenére is, hogy az extremizmussal valamennyi hatóság foglalkozik, még ha érintőlegesen is. Fontos megemlíteni, hogy az ilyen bűncselekményeket tervező személyek detektálásában nagy szerep hárul a társadalomra is, ugyanis míg a hatóságok előtt hatékonyabban konspirálhatnak, egy lakóközösségben, iskolában vagy egy munkahelyen sokkal nehezebben maradnak rejtve ezek a radikalizációs lépcsőfokok. A modern társadalmi jelzőrendszerek azonban csak akkor működhetnek megfelelően, ha minden szektor, szakterület képviselteti magát, és hozzátesz a rendszer egészéhez.³¹

Összességében elmondható, hogy minden jel arra mutat, hogy az előttünk álló években sem számolhatunk azzal, hogy a szélsőjobboldali ideológia terjedése csökkenő tendenciát mutasson, akár Magyarországon, akár külföldön. A magányos elkövetők radikalizálódásának mértékét, az elkövetés trendjét a dolog természeténél fogva nehéz megjósolni. Hazánkban is számolnunk kell azokkal a potenciális magányos elkövetőkkel, akik személyes frusztrációktól vagy a környezetükben

³⁰ BOUHANA et al. 2018.

³¹ RÉMAI 2020.

élőkkel szemben érzett sértettségüktől vezérelve rajtuk vagy idegeneken akarnak bosszút állni.³²

KÖVETKEZTETÉSEK

A 20. század elején a hungarista ideológia volt az, ami megkülönböztette a magyarországi szélsőjobboldali csoportokat a külföldi mozgalmaktól, annak ellenére is, hogy a náci eszmerendszer is megtalálható volt, és jelenleg is detektálható hazánkban, azonban jóval alacsonyabb számú követővel. Fontos hozzátenni, hogy minden ország szélsőséges alakulatai – még ha kismértékben is – különböznek egymástól, például a történelmi múlt, a kultúra és a környezet miatt. A magyar hungarizmus a történelem során folyamatosan változott és alkalmazkodott az aktuális politikai, társadalmi és gazdasági viszonyokhoz, majd a rendszerváltás időszakában felmorzsolódott, és a helyébe a revizionista és ultranacionalista eszmerendszer lépett, amely magába olvasztotta a hungarista ideológia legmeghatározóbb elemeit, így a magyar szélsőjobboldali közösségek többsége jelenleg is egy sajátos, magyar, keresztény, revizionista gondolkodásmóddal rendelkezik, amelynek eszmerendszere nem összeegyeztethető a külföldön népszerű terroristaalapú ideológiával. Magyarország tekintetében – a szélsőjobboldali halmazon belül is – a legnagyobb terrorkockázatot a magányos elkövetők jelentik, akiknek azonosítása az egyik legnehezebb feladat a hatóságok számára. A szélsőjobboldali megnyilvánulások, propagandák napjainkban leginkább online formában terjednek. Tekintettel a globalizált világra, az ifjúság különös fogékonyságára a technikai innovációk iránt, valamint hogy a tizenéves korosztály számára meghatározó az online jelenlét,³³ a radikalizáció szempontjából a most felnövő generáció kiemelten veszélyeztetett célcsoportként értékelhető hazánkban is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BOUHANA, Noémie et al. (2018): Background and Preparatory of Right-Wing Extremist Lone Actors. *Perspectives on Terrorism*, 12(6), 150–163.
- GERGELY Jenő (1994): *Prohászka Ottokár, „a napbaöltözött ember”*. Budapest: Gondolat.
- HAHNER Péter (2019): A nemzeti állam és nacionalizmus. *szekhelyek.szek-helyek.ro*, 2019. október 9. Online: <https://web.archive.org/web/20210122094559/https://szekhelyek.szek-helyek.ro/index>.

³² HANKISS et al. 2019.

³³ Pew Research Center 2024.

<http://cimlap/13391-a-nemzeti-allam-es-a-nacionalizmus?tmpl=component&print=1&layout=default&page=>

HANKISS Ágnes et al. (2019): *A radikalizálódás és a terrorfenyegetettség társadalmi jelzőrendszerének kialakítása*. Tervezet.

HARMAT Árpád Péter (2015): A magyar szélsőjobb története. *tortenelemcikkek.hu*, 2015. február 20. Online: <http://tortenelemcikkek.hu/node/302>

KREKÓ Péter – JUHÁSZ Attila – MOLNÁR Csaba (2011): A szélsőjobboldal iránti társadalmi kereslet növekedése Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 20(2), 53–79.

PAKSA Rudolf (2010): Jobboldali radikalizmus a Horthy-korszak első éveiben. *Rubicon*, 20(4–5), 116–124.

PAKSA Rudolf (2012): *A magyar szélsőjobboldal története*. Budapest: Jaffa.

RÉMAI Dániel (2020): A társadalmi jelzőrendszerek szerepe a radikalizáció korai felismerésében. *Arc és Álarc*, 4(1), 185–218.

Egyéb forrás

Pew Research Center (2024): *Social Media Fact Sheet*. Online: <https://www.pewresearch.org/internet/fact-sheet/social-media/?menuItem=81867c91-92ad-45b8-a964-a2a894f873ef>